

УДК 372.011.31:373.2

DOI: 10.31470/2786-6327/2022/1

Тетяна Андрющенкодоктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів

E-mail: antatko97@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9881-5018

+КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників
Черкаської обласної ради», вул. Бидгощська, 38/1, м. Черкаси, 18003, Україна**Любов Лохвицька**

кандидат педагогічних наук, доцент,

професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,

заступник декана з наукової роботи факультету історичної і соціально-психологічної освіти

E-mail: Liubov.Lokhvytska@uhsp.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-6852-5477

Researcher ID: B-4177-2019

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. В. Сухомлинського, 30, м. Переяслав,
08401, Україна

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті подано теоретичні засади розвитку рефлексивної компетентності, акцентовано її значення у становленні особистості педагога та репрезентовано розробку методичного забезпечення щодо набуття фахівцями дошкільної освіти зазначеної компетентності. Актуальність дослідження зумовлена потребою держави у новій генерації конкурентноспроможних спеціалістів на ринку праці, здатних виконувати як соціальні запити освітньої політики, так і завдання професійно-особистісного зростання.

Мета полягала у здійсненні психолого-педагогічного обґрунтування сутності рефлексивної компетентності у становленні особистості педагога-дошкільника; у розкритті важливості методичного супроводу у розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти, що презентовано через опис програми спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку».

Ракурсом дослідження охоплено виклад методичних основ розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти. Визначено мету спецкурсу, його завдання, перелік різновидів навчальних занять, пропозиції щодо навчально-методичного забезпечення та форм організації навчальної діяльності. Конкретизовано методичний інструментарій (види активностей, технології, методи, прийоми, засоби тощо), який використовується у процесі вивчення 9-ти тем курсу за трьома модулями, що проводяться в онлайн та офлайн або очному форматі та мають практичне спрямування. Передбачено перелік загальних і фахових програмних компетентностей, яких мають набути фахівці дошкільної освіти в результаті опанування спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку». Загальний обсяг програми – 30 год. (1 кредит ЄКТС). Курс «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» орієнтований на стимулювання педагогічних працівників дошкільної освіти до безперервного професійного розвитку та особистісного зростання.

На основі проведеного дослідження з'ясовано сутність рефлексивної компетентності у становленні особистості педагога-дошкільника; проаналізовано результати психолого-педагогічних напрацювань зарубіжних і вітчизняних науковців щодо розвитку рефлексії у педагогічній діяльності і особистісному вдосконаленні фахівця дошкільної освіти; визначено,

що розвиток рефлексивної компетентності забезпечується шляхом впровадження системи методичного супроводу, що репрезентовано спеціальним курсом «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку». Перспективи подальшої наукової роботи вбачаються в розробці системи тренінгів для розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна компетентність, фахівці дошкільної освіти, методичний інструментарій, педагогічна діяльність, особистісне зростання педагога.

Tetiana K. Andriushchenko

Doctor of Pedagogical Science, Professor,

Head of the Department of Preschool Education and Professional Development of Teachers

E-mail: antatko97@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9881-5018

of the MEI «Cherkasy Regional Institute of Postgraduate education of Pedagogical Employees of the Cherkasy Regional Council», 38/1 Bydhoshchska Str., 18003, Cherkasy, Ukraine

Liubov V. Lokhvytska

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of Pre-school Education,
Deputy Dean for Scientific Work Faculty of Historical and Socio-Psychological Education

E-mail: Liubov.Lokhvytska@uhsp.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-6852-5477

Researcher ID: B-4177-2019

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30, Sukhomlynsky str., Pereiaslav, 08401, Ukraine

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF DEVELOPMENT OF REFLEXIVE COMPETENCE IN SPECIALISTS OF PRESCHOOL EDUCATION

Theoretical principles of development of reflexive competence are given in the article. Its meaning in the formation of teacher's personality is accentuated. The materials of methodological support for the specialists of preschool education to gain the mentioned competence are represented. The topicality of the research is due to the needs of the state in new generation of competitive specialists on labor market, who are able to conduct both social demands of educational policy and tasks for professional and personal growth.

The goal was to implement psychology-pedagogical objectives of the essence of reflexive competence in formation of teacher-preschooler's personality; to reveal importance of methodological support in development of reflexive competence in specialists of preschool education, which is presented in the description of a program to a special course "Reflexive competence of a teacher: vector of development".

The research perspective covers the presentation of methodological bases of development of reflexive competence in specialists of preschool education. It maintains the goal of a special course, its tasks, list of lessons types, offers as for the educational-methodological support and forms of organization of educational activities. Methodological tools (types of activities, technologies, methods, means, etc.) were specified. They are used in process of studying 9 topics of the course in three modules, which are conducted online and offline or in-person and have practical direction. The list of general and professional program competences, which must be gained by specialists of preschool education in the result of mastering a special course "Reflexive competence of a teacher: vector of development", is foresees. The scope of the program is 30 hours/1credit of ECTS. The course "Reflexive competence of a teacher: vector of development" is oriented on stimulation of pedagogical workers of preschool education to continuous professional development and personal growth.

Based on the conducted research the essence of reflexive competence in formation of teacher-preschooler's personality were found out; the results of psychology-pedagogical works of foreign and

native scientists as for the development of reflections in pedagogical activities and personal improvement of specialist of preschool education were analyzed. It was determined that development of reflexive competence is provided through implementation of system of methodological support, which is represented by a special course "Reflexive competence of a teacher: vector of development". The perspectives of further scientific work are seen in creation of training system for the development of reflexive competence in specialists of preschool education.

Key words: *reflections, reflexive competence, specialists of preschool education, methodological tools, pedagogical activities, personal growth of a teacher.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі модернізації української системи освіти відбувається пошук оптимальних шляхів формування компетентного фахівця, здатного здійснювати освітню діяльність, виконуючи свої професійні функції. Актуальною у зазначеному аспекті є підготовка спеціалістів дошкільної освіти, оскільки саме від розвитку їхньої компетентності (в широкому значенні), з одного боку, залежатиме становлення особистостей маленьких громадян нашої держави, а з другого – вміння бути конкурентноздатними на ринку праці. Отже, формування у фахівців дошкільної освіти низки компетентностей реалізує виконання як суспільних запитів, так і задоволення особистісних потреб.

Однією з таких є рефлексивна компетентність, яка, за дослідженнями вітчизняних (Андрищенко, 2016; Желанова, 2017; Кондратець, 2017; Сас, 2015; Смірнова, 2013; Ульяніч, 2009 та ін.) і зарубіжних (Besnili & Tanrikulu, 2021; Ferguson, 2021; Hafour, 2022; Kawano & Chang, 2019; Nami, 2022; Oliver, 2021) учених, визначається як така, що фундаменталізує становлення професійних та особистісних якостей педагогів, окреслюючи портретну характеристику щодо виконання передбачених функційних обов'язків. Становлення рефлексивної компетентності стимулює комунікативну діяльність, розвиток творчого мислення, здатність до здійснення прогнозування, проектування та програмування освітнього процесу, саморозвиток особистості загалом, що має пряме відображення в професійній практиці фахівців дошкільної освіти. Спираючись на основні позиції поставленої проблеми, на увагу заслуговує з'ясування теоретичного підґрунтя природи і сутності розвитку рефлексивної компетентності педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечним фактом є вивчення феномену рефлексії вченими різних галузей наук, передовсім, психології і педагогіки. На думку українських психологів, рефлексію доцільно розглядати як один зі складників розвитку самосвідомості особистості (Бех, 2011). Саме рефлексія сприяє диференціації «Я» як діяльного, так і оцінювального стосовно власного поведіння в довкіллі (там само). Завдяки розвитку рефлексії зростаюча особистість, як стверджував С. Максименко (2005), здатна до самовизначення, що продукується нею через вияви почуттів і реакцій на події, які відбуваються в довколишньому світі. Це допомагає їй будувати свої взаємини з іншими, усвідомлювати власні особливості та інтегруватися в середовище (Максименко, 2005). Результати напрацювань сучасних зарубіжних дослідників дають підстави зробити узагальнення, що рефлексія стимулює особистість до роздумів, до оцінки того, як вона сприймається найближчими людьми, у який спосіб варто будувати свої взаємини з ними (Nami, 2022). Особливий акцент у розвитку рефлексії А. Oliver (2021) поставив на потребі формування такої моделі поведінки, що узгоджується з «ефектом рефлексії» (reflection effect), тобто ґрунтується на раціональному виборі, зворотності під час спілкування з іншими, повному віддзеркаленні у власній свідомості себе та значущих людей, особистісних актуальних та потенційних можливостей тощо. Таким чином, у психологічному аспекті розвиток рефлексії залежить від ступеня оцінки особистістю адекватності та ефективності реалізації власних можливостей, від усвідомлення нею системи взаємодії з іншими людьми, а також специфіки сприйняття довколишніми її як персоналії (Бех, 2011; Максименко, 2005; Nami, 2022; Oliver, 2021).

У контексті педагогічної науки на сьогодні маємо низку проведених досліджень, присвячених вивченню різних аспектів рефлексивної компетентності. Рефлексивна

компетентність в професійній діяльності педагога дозволяє відшукати власний індивідуальний стиль, сформулювати вміння прогнозувати та аналізувати результати педагогічної праці, досягнувши адекватної самооцінки як в особистісному, так і в професійно-діяльнісному сенсі (Андрющенко, 2016; Желанова, 2017; Ульяніч, 2009). За науковими позиціями, висловленими Т. Ferguson (2021), І. Кондратець (2017), Н. Сас (2015), Я. Смірноюю (2013) та ін., рефлексивну компетентність доцільно розглядати як професійну якість педагога, обрамлення якої складається з усвідомленості можливостей і потреб актуалізації власного потенціалу, реалізації здатності до рефлексії щодо осмислення та подолання стереотипності мислення на шляху продукування нового бачення й досягнення мети в розв'язанні завдань новачийним способом. Варто підкреслити, що сформованість рефлексивної компетентності передбачає переосмисленість особистістю здобутого як індивідуального, так і професійного досвіду, що забезпечує розвиток нових еталонів та стандартів професійної діяльності, які підвищують рівень досягнень і стимулюють до подальшого зростання (Besnili & Tanrikulu, 2021; Hfour, 2022; Галузяк & Добровольська, 2015; Желанова, 2017; Смірнова, 2013; Ульяніч, 2009).

Конкретизуючись на предметності порушеної проблеми зазначаємо, що рефлексивна компетентність, за розумінням українських і зарубіжних педагогів (Гавриш & Желанова, 2009а; 2009b; Головіна, 2009; Кондратець, 2017; Крутій, 2004; Kawano & Chang, 2019), – обов'язковий складник у структурі професійної компетентності фахівця дошкільної освіти. Цей феномен тлумачиться як «співвіднесення себе і можливостей свого “Я” з тим, чого вимагає педагогічна професія» (Кондратець, 2017: с. 4). З огляду на це, рефлексивна компетентність стимулює фахівців дошкільної освіти до самореалізації і самовдосконалення, до творчого пошуку ефективних шляхів, підходів і технологій здійснення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, до розвитку індивідуального «почерку» педагогічної діяльності (Головіна, 2009; Kawano & Chang, 2019).

Саме в дослідженнях зазначених науковців (Гавриш & Желанова, 2009а; 2009b; Крутій, 2004;) розглядався один з важливих аспектів – методичний, що своєю сутністю має добір дієвого інструментарію (засобів, прийомів, методів) та форм активності у формуванні рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти. За науковими положеннями Н. Гавриш & В. Желанової (2009а, 2009b) цей феномен у становленні педагога-дошкільника варто розглядати як базовий психологічний механізм, що своєю чергою передбачає розвиток розуміння всіх подій, що відбуваються з особистістю, і сприяє усвідомленню мотивів власної професійної діяльності та виявленню тих труднощів й проблем, які знизили її показники, а тому «рефлексивно-аналітичні вміння складають одну із провідних груп професійно-педагогічних умінь» (Гавриш & Желанова, 2009а: с. 8). Такі уміння формуються в результаті спеціально організованого навчання фахівців дошкільної освіти, під час створення ситуацій аналізу фрагментів педагогічних «буднів», щоб осмислити і виправити допущені помилки, а також внаслідок «відпрацювання» нових навичок в групових формах методичної роботи (Гавриш & Желанова, 2009а; 2009b; Крутій, 2004; Kawano & Chang, 2019). Ракурс репрезентованого дослідження передбачає висвітлення методичних основ розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти через призму спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку», що подано у викладі основного матеріалу.

Мета статті: здійснити психолого-педагогічне обґрунтування сутності рефлексивної компетентності у становленні особистості педагога; розкрити значення методичного супроводу у цілеспрямованому розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти; презентувати програму спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку»; схарактеризувати методичний інструментарій, скомпонований у спецкурсі, спроектувати його вплив на розвиток рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Спеціальний курс «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» спрямований на задоволення індивідуальних потреб фахівців дошкільної освіти в особистісному та професійному зростанні, а також потреб держави у висококваліфікованих кадрах, здатних компетентно і відповідально виконувати трудові функції,

задекларовані у затвердженому професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти (2021). *Актуальність* спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» зумовлена інтеграцією України в європейський освітній простір. Нова місія педагога передбачає усвідомлення й прийняття методологічних змін в освітній діяльності, готовність упроваджувати в практику дошкільної освіти інноваційні методи й технології навчання; актуалізувати потребу в переосмисленні та трансформуванні власного професійного досвіду відповідно до сучасних освітніх орієнтирів на основі механізмів рефлексії. *Метою курсу* є розвиток рефлексивної компетентності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти для здійснення ними моніторингу власної педагогічної діяльності та визначення індивідуальних потреб щодо вдосконалення професійної майстерності.

Основні завдання курсу:

- поглибити знання фахівців дошкільної освіти про сутність і структуру рефлексивної компетентності педагога;
- розширити знання про засоби розвитку рефлексивної компетентності;
- забезпечити розуміння механізмів педагогічної рефлексії і потреби її здійснення;
- розвинути вміння аналізувати та оцінювати результати власної професійної діяльності з урахуванням результатів навчання вихованців, стратегії розвитку закладу дошкільної освіти;
- мотивувати до визначення сильних та слабких сторін власної педагогічної діяльності, до усвідомлення потреби в розвитку певних професійних компетентностей;
- розвинути здатність відстежувати зміни в системі освіти та враховувати їх у проектуванні власної педагогічної діяльності та плануванні професійного розвитку.

Навчальні заняття за програмою курсу проходять у формі інтерактивних лекцій, тренінгів, вебінарів, практикумів, форумів.

Навчально-методичним забезпеченням курсу є:

- наукові зарубіжні і вітчизняні джерела і ресурси з проблеми розвитку рефлексивної компетентності педагога;
- матеріали інтерактивних лекцій, практичних занять, початкових тренінгів;
- рекомендації щодо організації та змісту самостійної роботи педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з використанням рекомендованих інформаційних та літературних джерел, можливостей дистанційного навчання (відеолекції, чати, он-лайн вправи, презентації тощо).

Курс «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» орієнтований на стимулювання педагогічних працівників дошкільної освіти до безперервного професійного розвитку на основі педагогічної рефлексії для створення оптимальних умов щодо всебічного гармонійного розвитку дітей, забезпечення компетентнісного підходу до розвитку особистості кожного вихованця, збалансованості знань, умінь, навичок, особистісних якостей і вольової поведінки дитини, організації сприятливого розвивального середовища. Програма курсу реалізується у дистанційному та очному режимах взаємодії викладача і здобувачів освітніх послуг (фахівців закладів дошкільної освіти) та спрямована на розвиток у них рефлексивної компетентності.

Програма курсу складається з трьох навчальних модулів:

1. Рефлексивний підхід до розвитку професійної компетентності педагога.
2. Засоби розвитку рефлексивної компетентності педагога.
3. Діагностика рефлексивної компетентності педагога.

Модулі містять навчальні елементи (10 тем занять), які проводяться в онлайн та офлайн або очному форматі та мають практичне спрямування. Проходження навчання за програмою спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» завершується відповідним тестуванням. *Загальний обсяг* програми курсу – 30 (тридцять) академічних годин/ 1 (один) кредит ЄКТС.

Програма курсу передбачає можливість подальшого розширення та поглиблення професійних знань, умінь, навичок педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти у системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Оновлення і розширення професійних знань відбувається у процесі їх практичного застосування. Навчання проходить з використанням інформаційних і цифрових технологій: інтерактивні лекції (відео-лекції), навчальні тренінги, практичні завдання на вирішення педагогічних ситуацій та апробації конкретних методів і технік педагогічної рефлексії, активні посилання на інформаційні й літературні джерела, QR-коди, корисні матеріали для скачування, презентації, алгоритми дій, методичні рекомендації, поради тощо. Передбачається, що в результаті опанування спеціального курсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» фахівці дошкільної освіти мають набути такі компетентності (викладені далі по тексту).

Загальні програмні компетентності:

- Здатність до особистісного і професійного самовизначення, самоствердження і самореалізації впродовж життя.
- Здатність до безперервного професійного розвитку.
- Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків.
- Здатність до творчого пошуку й реалізації нових ідей.
- Здатність до презентації результатів своєї професійної діяльності.
- Здатність виявляти, ставити і вирішувати проблеми, справлятися зі стресом, застосовувати отримані знання в практичній діяльності.
- Здатність оцінювати і підтримувати якість професійної діяльності.

Фахові програмні компетентності:

- Володіння знаннями про сутність і структуру рефлексивної компетентності педагога.
- Володіння знаннями про механізми педагогічної рефлексії.
- Застосування знань про методи педагогічної рефлексії (рефлексивна пауза, рефлексивний вихід, аналіз послідовності дій, категоризація, конструювання, схематизація, об'єктивізація, рефлексивне повернення тощо) для підвищення якості освітнього процесу.
- Застосування знань про техніку «Вікно Джохарі» для проектування власного професійного зростання.
- Здатність застосовувати методики самооцінювання рефлексивної компетентності педагога.

Конкретизуємо методичний інструментарій, що використовується у процесі вивчення кожної теми спецкурсу з метою розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти.

Модуль 1. Рефлексивний підхід до розвитку професійної компетентності педагога

Тема 1.1. Історичні аспекти розвитку феномену «рефлексія». З метою введення у проблему слухачам пропонується визначити приблизно час виникнення поняття «рефлексія» за *методикою «Незакінчене речення»*, а саме: «На мою думку, поняття «рефлексія» виникло приблизно ...». Педагоги аргументують свою думку, яка підтверджується або спростовується під час *міні-лекцій* «Історія розвитку феномену «рефлексія». По завершенні міні-лекції для узагальнення підходів щодо визначення й обґрунтування теоретичного змісту поняття «рефлексія» як педагогічної проблеми, учасники включаються у виконання *рефлексивної вправи «Вільний обмін думками»*. Вони отримують картки з висловлюваннями вчених різних епох (Сократа, Аристотеля, Р. Декарта, Дж. Локка, Б. Спінози, Е. Гуссерля, Дж. Дьюї, С. Рубінштейна, Ю. Кулюткіна, М. Бахтіна, С. Гессе, В. Зінченко, Г. Щедровицького та ін.) щодо сутності поняття «рефлексія». Педагоги мають озвучити і проаналізувати запропоновані твердження.

Тема 1.2. Рефлексивна педагогіка. Для актуалізації теми учасникам курсу пропонується виконати *рефлексивну вправу «Моє педагогічне кредо»*. Педагоги формулюють девіз або створюють образ, символ, емблему, схему тощо своєї педагогічної діяльності. Під час *міні-лекцій* фахівці дошкільної освіти знайомляться з концепцією рефлексивної педагогіки через призму

ідеї взаєморозвитку суб'єктів освітнього процесу. Зрозуміти спрямованість рефлексивної педагогіки на стимулювання педагогічного працівника до управління власною професійною діяльністю за допомогою рефлексивних здібностей дозволяє **вправа «Рефлексивне коло»**. Під час виконання вправи учасники аналізують сформованість власних інтелектуальних умінь, які є в складі рефлексивних здібностей.

Усвідомити віддзеркалення принципів рефлексивної педагогіки у власній професійній діяльності забезпечує занурення у **рефлексивну вправу «Шкала самооцінювання»**.

Тема 1.3. Види рефлексій. Рефлексія у всій її багатовимірності стає важливою психологічною та діяльнісною складовою професійної майстерності фахівців дошкільної освіти. Рефлексія проявляється як здатність педагога інтегрувати власний професійний і життєвий досвід, теоретичні знання та оптимістичне прогнозування з метою пошуку оптимального рішення щоденних педагогічних проблем. Зважаючи на зазначене, під час **міні-лекції «Види рефлексій»** наводиться систематизація видів рефлексій, характеризуються оригінальні властивості кожної з них.

Для закріплення учасниками курсу матеріалу логічним є використання **кейс-методу**. Розв'язуючи кейси, занурюючись у запропоновані рефлексивні ситуації, педагоги мають змогу здобувати навички визначення виду рефлексії: *за змістом* (інтелектуальна, особистісна, міжособистісна); *за часовим принципом* (ситуативна, ретроспективна, перспективна) тощо. Допоміжним у цьому процесі є **рефлексивний прийом «Запитання собі»**. Отриманий досвід сприяє здійсненню адекватної рефлексії на практиці.

Тема 1.4. Сутність і структура рефлексивної компетентності педагога. Сутність і структура рефлексивної компетентності педагога розкривається педагогам під час проведення однойменної **міні-лекції**. Проаналізувавши отриману інформацію, фахівці дошкільної освіти можуть виконати **рефлексивну вправу «Три-два-один»** і повідомити викладачу 3 факти, які були новими, цікавими, несподіваними; 2 факти, які здалися нецікавими або вже відомими; 1 факт, який хотілося б вивчити детально, поглибити знання про нього.

Презентувати усвідомлення сутності поняття «рефлексивна компетентність педагога» учасники курсу мають у процесі виконання **рефлексивної вправи «ПОПС-формула»**. Вона розшифровується так: П – позиція («Я вважаю, що... рефлексивна компетентність педагога...»); О – обґрунтування («Тому що...»); П – приклад («Я можу довести це на прикладі...»); С – судження («Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що...»).

Вправляння педагогів у плануванні індивідуальних досягнень і здійсненні рефлексії ефективності власної професійної діяльності відбувається у процесі використання **рефлексивної методики «Сходинки досягнень»**. На кожній сходинці учасник прописує бажані результати у педагогічній роботі та у різних сферах життєдіяльності.

Вправа «Рефлексивна мішень» дозволяє учасникам курсу оцінити зміст поданої інформації, форми і методи міжособистісної взаємодії, оцінити діяльність викладача і власну діяльність. Таким чином відбувається різноаспектна рефлексія освітнього процесу, яка йде всім на користь.

Модуль 2. Засоби розвитку рефлексивної компетентності педагога

Тема 2.1. Система вправ, оптимальних для активізації професійної рефлексії педагога. Процес ознайомлення з рефлексивними вправами, які доцільно використовувати для активізації професійної рефлексії педагога та роботи з дітьми, а також їх закріплення є результативним саме під час участі фахівців дошкільної освіти у системі **тренінгів**. Тренінг розглядаємо як своєрідний міст між теорією і практикою. На тренінгах педагоги мають відпрацювати алгоритм використання вправ за кожним видом рефлексії. У рамках спецкурсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку» пропонується широка добірка вправ. Подаємо їх приклади:

Інтелектуальна рефлексія:

1. Рефлексивна вправа **«Моє педагогічне кредо»**
2. Рефлексивна вправа **«ПОПС-формула»**

3. Рефлексивна вправа «*Рефлексивне коло*»
4. Рефлексивна вправа «*Рефлексивна мішень*»
5. Рефлексивний прийом «*Незакінчене речення*»
6. Рефлексивна вправа «*Ромашка запитань або Ромашка Блума*»
7. Рефлексивна вправа «*Синквейн (сенкан)*»
8. Рефлексивна вправа «*Три-два-один*»
9. Рефлексивна вправа «*Оцінка здобуття знань і досягнення цілей*»
10. Рефлексивна вправа «*Діамант*»
11. Рефлексивна вправа «*Абетка*»
12. Рефлексивний прийом «*Запитання собі*»

Особистісна рефлексія:

➤ Позитивна – негативна рефлексія

1. Рефлексивна вправа «*Моє ім'я і особиста риса*»
2. Рефлексивна вправа «*Моя індивідуальність*»
3. Рефлексивна вправа «*Перетворення*»
4. Рефлексивна вправа «*Без маски*»
5. Рефлексивна вправа «*Основні життєві принципи*»
6. Рефлексивна вправа «*Острови*»
7. Рефлексивна вправа «*Валіза в дорогу*»

➤ Ретроспективна рефлексія

1. Рефлексивна вправа «*Якби я був (була)...*»
2. Рефлексивна вправа «*Шкала самооцінювання*»
3. Рефлексивна вправа «*П'ять відкриттів вебінару (заняття)*»
4. Рефлексивна вправа «*Веселка самооцінювання*»
5. Рефлексивна вправа «*Сходишки досягнень*»

➤ Перспективна рефлексія

1. Методика «*Будівництво сходинок досягнень*»
2. Психотехнічна вправа «*Я-реальний педагог*»
3. Психотехнічна вправа «*Я-ідеальний педагог*»
4. Рефлексивний прийом «*Заборона*»
5. Рефлексивна вправа «*Чотири фрази*»

Міжособистісна рефлексія:

1. Рефлексивна вправа «*Валіза в дорогу*»
2. Рефлексивна вправа «*Обмін*»
3. Рефлексивна вправа «*Подарунки*»
4. Рефлексивна вправа «*Відчуй іншого*»
5. Рефлексивний прийом «*Демонстрація*»

Тема 2.2. Техніка «Вікно Джохарі» для виявлення перспектив власного професійного зростання. Потужним інструментом для особистісного розвитку педагогів є унікальна *техніка самопізнання «Вікно Джохарі»*. Занурюючись у неї під час *практикуму* фахівці дошкільної освіти можуть усвідомити і взяти під контроль один із важливих взаємозв'язків у нашому житті – взаємозв'язок між нашими особистісними якостями і сприйняттям їх людьми, які оточують нас. Працюючи в групах, учасники мають можливість накопичувати, а потім аналізувати інформацію за такими чотирма аспектами: 1. «Я знаю про себе – інші знають про мене» – відкрита зона; 2. «Я не знаю про себе – інші знають про мене» – сліпа зона; 3. «Я знаю про себе – інші не знають про мене» – прихована зона; 4. «Я не знаю про себе – інші не знають про мене» – невідома зона. «Вікно Джохарі» – дієвий засіб для самовдосконалення з опорою на об'єктивну самооцінку.

Тема 2.3. Рефлепрактикум для розвитку рефлексивно-креативних здібностей педагога. Ефективним способом розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти вважаємо безпосереднє включення учасників курсу у *рефлепрактикум*. Оптимальними методами розвитку рефлексії є: *рефлексивний полілог, рефлексивна позиційна дискусія,*

рефлексивні інверсії, рефлексивні дзеркала тощо, які задіяні у рефлепрактикумі, а також створення рефлексивного середовища, що сприяє активізації інтелектуального, емоційного, вольового потенціалу педагогів, уможливило усвідомлення ними різних сфер раніше неусвідомленого і переосмислення власних можливостей. У такий спосіб запускається процес творчого саморозвитку особистості.

Модуль 3. «Діагностика рефлексивної компетентності педагога»

Під час опанування модуля 3 учасникам презентуються наступні теми:

Тема 3.1. Основні показники сформованості рефлексивної компетентності як особистісно-професійної якості педагога.

Тема 3.2. Визначення рівня власної рефлексивної компетентності. Методики самооцінювання рефлексивної компетентності педагога.

Під час *індивідуальної роботи* фахівці дошкільної освіти мають визначити рівень сформованості власної рефлексивної компетентності і намітити напрями подальшого її розвитку. На завершення курсу – заповнити рефлексивну анкету і взяти участь у виконанні *рефлексивної вправи «П'ять відкриттів курсу»*. Педагоги мають подумати над тим, які відкриття кожен з них зробив для себе під час проходження спецкурсу «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку». Як підказку варто використовувати незакінчені словесні конструкції: 1. На курсі я дізнався (-лася)... 2. На курсі я відкрив (-ла) для себе... 3. На курсі мене здивувало... 4. Виникли несподівані думки про... 5. На курсі я зрозумів (-ла), що стане у пригоді мені в подальшому житті...

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного робимо такі узагальнення: окреслено значення рефлексивної компетентності у становленні особистості педагога; результатами зарубіжних і вітчизняних психологів та педагогів доведено потребу розвитку рефлексії й формування відповідної компетентності для професійної діяльності і особистісного зростання фахівців освітньої галузі; визначено, що рефлексія має бути обов'язковим елементом у портреті фахівця дошкільної освіти; встановлено, що розвиток рефлексивної компетентності педагогів-дошкільників забезпечується в процесі реалізації чітко структурованої системи методичного супроводу; доведено, що вагомим складником методичного супроводу є спеціальний курс «Рефлексивна компетентність педагога: вектор розвитку». Отже, вважаємо, що застосування методичного інструментарію, скомпонованого у зазначеному спецкурсі, стимулюватиме педагогічних працівників дошкільної освіти до безперервного професійного розвитку на основі здійснення ними моніторингу власної педагогічної діяльності та визначення індивідуальних потреб у вдосконаленні професійного зростання. Своєю чергою це спонукатиме вихователів до активізації різних видів рефлексії відповідно до педагогічних ситуацій, що виникають у їхній професійній діяльності.

Перспективою наукового пошуку вбачаємо розробку системи тренінгів для розвитку рефлексивної компетентності фахівців дошкільної освіти.

Список використаних джерел і літератури

1. Besnili Z., Tanrikulu I. Development and validation of the preschool peer bullying scale-teacher form. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*. 2021. Vol. 31 (1). P. 46–62. doi:10.1017/jgc.2021.1
2. Ferguson T. Empowering Teachers through Environmental and Sustainability Education: Meaningful Change in Educational Settings. *Australian Journal of Environmental Education*. 2021. 1-3. doi:10.1017/aee.2021.27
3. Hafour M. The effects of MALL training on preservice and in-service EFL teachers' perceptions and use of mobile technology. *ReCALL*. 2022. 1-17. doi:10.1017/S0958344022000015
4. Kawano T., Chang M. Applying Critical Consciousness to Dance/Movement Therapy Pedagogy and the Politics of the Body. *American Journal of Dance Therapy*. 2019. Vol. 41. P. 234–255. <https://doi.org/10.1007/s10465-019-09315-5>
5. Nami F. Developing in-service teachers' pedagogical knowledge of CALL through project-oriented tasks: The case of an online professional development course. *ReCALL*. 2022. Vol. 34 (1). P. 110–125. doi:10.1017/S0958344021000148
6. Oliver A. Reflecting on reflection: Prospect theory, our behaviors, and our environment. *Behavioural Public Policy*. 2021. 1-11. doi:10.1017/bpp.2021.31

7. Андрющенко О. О. Сутність феномену «рефлексивні вміння педагога». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 51 (104). Запоріжжя, 2016. С. 67–73.
8. Бех І. Д. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С. 9–14.
9. Гавриш Н., Желанова В. Зрозуміти іншого, щоб наблизитися до себе. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 6. С. 7–13.
10. Гавриш Н., Желанова В. Навчання педагогів аналізувати педагогічні ситуації в контексті коучингового підходу. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 11. С. 23–32.
11. Галузяк В. М., Добровольська К. В. *Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів*: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 256 с.
12. Головіна О. *Професійний розвиток вчителів: як це відбувається у Фінляндії*. 2019. URL: <https://nus.org.ua/articles/profesijnyj-rozvytok-vchyteliv-yak-tse-vidbuvayetsya-u-finlyandiyi/> (Дата звернення: 01.04.2022).
13. *Групові форми методичної роботи з педагогами в сучасному дошкільному закладі* / за заг. ред. К. Л. Крутий. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2004. 144 с.
14. Желанова В. В. Розвиток рефлексивної компетентності та суб'єктності як ознак обдарованої особистості майбутнього педагога у ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Вип. 2 (88). 2017. С. 118–122.
15. Кондратець І. В. *Розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти*: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Слов'янськ, 2017. 22 с.
16. Максименко С. Д. Рефлексія – шлях до продуктивного самовизначення. *Психолог*. 2005. № 1. С. 19–22.
17. *Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»*. Наказ Міністерства економіки України № 755-21 від 19 жовтня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (Дата звернення: 12.04.2022).
18. Сас Н. М. *Тенденції професійної підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління (теоретико-методологічний аспект)*: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Черкаси. 2015. 558 с.
19. Смірнова Я. В. Тенденції розвитку педагогічної рефлексії в системі професійної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. XXXI. Харків, 2013. С. 257–263.
20. Ульяніч І. В. Рефлексивна компетентність у педагогічній діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 2. С. 49–51.

References

1. Besnili, Z., & Tanrikulu, I. (2021). Development and validation of the preschool peer bullying scale-teacher form. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 31(1), 46–62. doi:10.1017/jgc.2021.1
2. Ferguson, T. (2021). Empowering Teachers through Environmental and Sustainability Education: Meaningful Change in Educational Settings. *Australian Journal of Environmental Education*, 1-3. doi:10.1017/ae.2021.27
3. Hafour, M. (2022). The effects of MALL training on preservice and in-service EFL teachers' perceptions and use of mobile technology. *ReCALL*, 1-17. doi:10.1017/S0958344022000015
4. Kawano, T., & Chang, M. (2019). Applying Critical Consciousness to Dance/Movement Therapy Pedagogy and the Politics of the Body. *American Journal of Dance Therapy*, 41, 234–255. <https://doi.org/10.1007/s10465-019-09315-5>
5. Nami, F. (2022). Developing in-service teachers' pedagogical knowledge of CALL through project-oriented tasks: The case of an online professional development course. *ReCALL*, 34(1), 110–125. doi:10.1017/S0958344021000148
6. Oliver, A. (2021). Reflecting on reflection: Prospect theory, our behaviors, and our environment. *Behavioural Public Policy*, 1-11. doi:10.1017/bpp.2021.31
7. Andriushchenko, O. O. (2016). Sutnist fenomenu «refleksyivni vminnia pedahoha» [The essence of the phenomenon «reflexive skills of the teacher»]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools (Zaporizhzhia)*, 51(104), 67–73 [in Ukrainian].
8. Bekh, I. D. (2011). Refleksiiia u dukhovnomu «la» osobystosti [Reflection in the spiritual «I» of the individual]. *Ridna shkola – Native school*, 8-9, 9–14 [in Ukrainian].
9. Havrysh, N., & Zhelanova, V. (2009a). Zrozumity inshoho, shchob nablyzytysia do sebe [Understand the other in order to get closer to yourself]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Educator-methodologist of preschool institution*, 6, 7–13 [in Ukrainian].
10. Havrysh, N., & Zhelanova, V. (2009b). Navchannia pedahohiv analizuvaty pedahohichni sytuatsii v konteksti kouchynhovoho pidkhodu [Teaching teachers to analyze pedagogical situations in the context of a coaching approach]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Educator-methodologist of preschool institution*, 11, 23–32 [in Ukrainian].

11. Haluziak, V. M., & Dobrovolska, K. V. (2015). *Rozvytok profesiinoi samosvidomosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Development of professional self-awareness of students of higher educational institutions]. (Monohrafiia). Vinnytsia: TOV «Nilan LTD» [in Ukrainian].
12. Holovina, O. (2019). *Profesiyni rozvytok vchyteliv: yak tse vidbuvaetsia u Finliandii* [Professional development of teachers: how it happens in Finland]. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/profesijnij-rozvytok-vchyteliv-yak-tse-vidbuvayetsia-u-finlyandi/> [in Ukrainian]
13. Krutii, K. L. (Red.). (2004). *Hrupovi formy metodychnoi roboty z pedahohamy v suchasnomu doshkilnomu zakladi* [Group forms of methodical work with teachers in a modern preschool institution]. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].
14. Zhelanova, V. V. (2017). Rozvytok refleksyvnoi kompetentnosti ta subiektnosti yak oznak obdarovanoi osobystosti maibutnoho pedahoha u VNZ [The development of reflective competence and subjectivity as signs of a gifted personality of a future teacher at a university]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical sciences*, 2(88), 118–122 [in Ukrainian].
15. Kondratets, I. V. (2017). *Rozvytok refleksyvnoi kultury pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u systemi pisliadyploinoi osvity* [Development of reflexive culture of teachers of preschool educational institutions in the system of postgraduate education]. (Avtoref. PhD). Sloviansk [in Ukrainian].
16. Maksymenko, S. D. (2005). Refleksiiia – shliakh do produktyvnoho samovyznachennia [Reflection is the path to productive self-determination]. *Psykholog – Psychologist*, 1, 19–22 [in Ukrainian].
17. *Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vikhovatel zakladu doshkilnoi osvity»* [On approval of the professional standard “Educator of preschool education”] (2021). Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy № 755-21 vid 19 zhovtnia 2021 r. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoi-osviti> [in Ukrainian].
18. Sas, N. M. (2015). *Tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh kerivnykiv navchalnykh zakladiv do innovatsiinoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichni aspekt)* [The trends in the training of the future managers of education institutions for innovation management (theoretical and methodological aspect)]. (DSc thesis). Cherkasy [in Ukrainian].
19. Smirnova, Ya. V. (2013). Tendentsii rozvytku pedagogichnoi refleksii v systemi profesiinoi osvity [Trends in the Development of Pedagogical Reflection in the System of Vocational Education]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky – Scientific notes of the department of pedagogy* (Kharkiv), 31, 257–263 [in Ukrainian].
20. Ulianich, I. V. (2009). Refleksyvna kompetentnist u pedagogichnii diialnosti [Reflective competence in pedagogical activity]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 2, 49–51 [in Ukrainian].